

GENC-İ EDEB MESNEVİSİNDE EDEP KAVRAMI DECENCY CONCEPT IN GENC-I EDEB

MUTLU MELİS ÖZGERİŞ

Öğr. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, ATATÖMER
Res. Assist. Dr., Ataturk University, ATATOMER
mmelis.yardimci@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-1393-8669>

Atıf / Citation

Özgeriş, M. M. 2020. "Genc-i Edeb Mesnevisinde Edep Kavramı". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 69, (Eylül-September 2020). 119-148

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 28.01.2020
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 08.09.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 30.09.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4329>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-69, Eylül – September 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

GENC-İ EDEB MESNEVİSİNDE EDEP KAVRAMI* DECENCY CONCEPT IN GENC-I EDEB

MUTLU MELİS ÖZGERİŞ

Öz

Genc-i Edeb mesnevisi, Azerbaycan coğrafyasında 19. yüzyılda yaşamış bir şair olan İsmail Nâkâm'ın, Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına nazire şeklinde kaleme aldığı bir mesnevidir. 31 makale ve 4123 beyitten oluşan eserde şair, şiir kabiliyetini ve hayata bakış açısını ortaya koymuştur. Şairin eserini yazma amacı ise “edep hazineleri” şeklinde tarif ettiği hususları aktarmaktır. Eserini edep kavramı üzerine kuran Nâkâm, her makalede anlattığı edep kaidelerini farklı örneklerle, hikâyelerle, hadis ve ayetlerle destekleyerek kendine has söyleyiş güzelliği ve tasavvur zenginliğiyle beyitlere dökmektedir. Bu vesileyle okuyucuya çeşitli nasihatlerde bulunmakta, dünya ve ahiret hayatında mutluluğu, doğru yolu “edep” kavramı üzerinden göstermektedir.

Hazırlanan bu çalışmada ilk olarak İsmail Nâkâm'ın hayatı, sanatı ve eserlerine kısaca değinilmiş; daha sonra şairin her makalesinde ele aldığı konulara ve beyit örneklerine yer verilmiş, edep ile ilgili görülen hususlar belirtilmiştir. Böylece hem devrinde hak ettiği ilgiye mazhar olamayan Nâkâm tanıtılmaya çalışılmış hem de şairin ömrünün son zamanlarında yazdığı eseri Genc-i Edeb mesnevindeki edep kaideleri aktarılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nâkâm, şiir, edep, mesnevi, Genc-i Edeb.

Abstract

Genc-i Edeb, it is a mesnevi penned in the form of a nazire for Nizâmî's Mahzenü'l-Esrâr by İsmail Nâkâm, a poet who lived in the Azerbaijan geography in the 19th century. In mesnevi consisting of thirty-one articles and 4123 couplets, poet has revealed his poetry ability and perspective on life. The purpose of writing the poet's work is to convey what he described as treasures of decency. Nakam who founded his work on the concept of decency, is pouring into couplets with its unique saying beauty and richness of imagination, in supporting the decency base described in each article with different examples, stories, hadiths and verses. On this occasion, he gives the reader various advice and shows happiness in the world and hereafter through the concept of "decency".

In this study, firstly, the life, art and works of İsmail Nâkâm are briefly mentioned; later, the subjects and couplet examples that the poet has dealt in his article are included, the points seen regarding the decency are specified. Thus, it was tried to introduce Nâkâm, who was not excluded from the interest he deserved during his time and the decency bases in Genc-i Edeb, which he wrote in the late life of the poet, were asked to be transferred.

Key Words: Nâkâm, poem, decency, mesnevi, Genc-i Edeb.

* Bu çalışma oluşturulurken tarafımızca hazırlanan “İsmail Nâkâm'ın Genc-i Edeb Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)” başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır.

Structured Abstract

İsmail Nâkâm; he is a poet who lived in Azerbaijan in the 19th century, was in Istanbul for a while, and created his works in line with the classical poetry tradition. The real name of the poet who was born in Sheki is Ismail and he was known as Ismail Bey because he belongs to the Bey generation. He lived in Nuha until the end of his life, lived in Istanbul during the reign of Sultan Abdülhamid and established friendship with local poets. The pseudonym chosen by the poet is also connected with his life. The poet sees himself as unhappy and unheard of. The pseudonym Nâkâm also means that he could not reach what he wanted, was unlucky, unlucky and unlucky. It can be said that he bought this pseudonym because he could not reach his hopes in his life.

Although not as successful as the master names of previous periods, Nâkâm, whose works reflecting the taste of classical poetry in his era, were successful, is troubled by his lack of recognition and the fact that his name does not spread. In the sources, Sheki is counted among the most important poets of the literary community, and he is known as a gazel poet in his time. Most of the gazels in the Divan are in the form of lyrical gazels. The situation is the opposite in the mesnevi. It is understood that in these works, he generally dealt with divine love and he saw the troubles in this way at home. Actually, the effect of his religious sensitivity is in question in all of the poet's poems. The poet attaches great importance to religion. Especially in the Genc-i Edeb mesnevi, he emphasizes that religion will be completed with decency. In this work, the advisory style of the poet draws attention. The poet reflects his own philosophy, point of view on life, manners and moral behaviors that must be followed in society with his admonished words.

Despite the bad criticism of Nâkâm himself, he has been the subject of many studies that make him successful in terms of literature. The fact that his name is mentioned in the studies of Azerbaijani literature and his poetry anthologies are indicative of his poetry power to be mentioned. Especially in the studies about the poet after the 1950's; The poet was tried to be introduced with more positive criticisms such as continuing the classical poetry tradition, being under the influence of Fuzuli and using the word skillfully.

The poet has a Divan and works named Mecnûn u Leylî, Ferhâd u Şîrîn, Genc-i Edeb, Hayâlât-ı Perîşân, Latîfnâme. There is no information about the copy records of his work named Münşeat and Dört Efendi.

The Genc-i Edeb mesnevi, which is the subject of our study, is a mesnevi written by İsmail Nâkâm in the form of a nazire to Nizâmî's Mahzenü'l-Esrâr. The only known copy is registered at Konya Mevlana Museum Turkish Manuscripts section number 3965. The work consists of 4123 couplets and 31 articles, written with the mold of müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün. Immediately after the mesnevi, which begins with Besmele, comes Tahmid ü Tevhid, where God is praised and describes his existence and unity. These chapters are respectively münâcât, na'î, intercession, copyright reason, praise, the nature of the word. After these sections that form the introduction section, 31 articles that make up the main text and the

hatime section take place at the end of the articles. In addition, the poet stated that he needed to add a dictionary to make it easier to understand the text by opening a paragraph after the author's registration. Mesnevi ends with a dictionary arranged according to the letter order added by the poet.

This mesnevi, written in the form of nazire, has some similarities with Nizâmî's Mahzenü'l-Esrâr in terms of form and content. In addition to being written with the same meter, both mesnevi are religious, mystical and moral ones. He mentions Nizâmî in his mesnevi and states that he speaks the word in the best way. In the section where he explains the word, after emphasizing Nizâmî's mastery of the word, he quotes five couplets in Persian from Nizâmî's "The nature of the word" section in the Mahzenü'l-Esrâr mesnevi. When the mesnevis are evaluated from the point of the stories told, there are some similarities in some stories except for one story. "The story of nightingale and born bird" is the common story in the mesnevi of both poets.

Nâkâm, who founded this work, which he wrote in the last years of his life, on decency, supports the rule of decency that he describes in each article with different examples, stories, hadîths and verses, and translates them into couplets with his unique beauty of utterance and richness of imagination. On this occasion, he gives various advice to the reader and shows happiness and the right way in the life of the world and the hereafter through the concept of "decency". In the Genc-i Edeb mesnevi, the poet draws a pessimistic picture in the section where he describes how he started to write his work, and thanks to the inspiration and enthusiasm he received, he decided to write a work that describes the rules of decency in order to overcome this disorder. The poet, who worked hard day and night to reveal this work that adorns the world and put his thoughts into poetry, took the names of the morals in his book and explained the secrets he knew with articles and named his work Genc-i Edeb. In the episode, he praised his work and stated that he completed it in a year, and thanked Allah for his help and completion of his work.

In the Genc-i Edeb mesnevi, the poet started the first article of his work with the divine-figurative love dilemma, the manifestation of love and its states; his second article was devoted to decency, which was the purpose of writing his work. After defining the literary, he explained the rules of decency in other articles by supporting them with stories. The rules of decency discussed in his articles are as follows: Confirming the revelation of God, respecting the mother and father, trustworthiness, avoiding lies, pledging loyalty, doing business and earning a profit, avoiding unemployment, compassion and goodness, not being hypocritical, soft temper, avoidance of anger, patience, not being in a hurry, modesty, not being arrogant, generosity, avoiding stinginess, avoiding gossip, greed and greed, eating less and decently, conserving, preserving trust, good faith, thankfulness for loyalty, give importance to science, do not educate children and dream. According to Nâkâm, human beings who integrate with good morals and decency will realize the real purpose of creation and will be given the love of Allah. He will find the true lover only through decency.

Giriş

İsmail Nâkâm 19. yüzyılda Azerbaycan coğrafyasında yaşamış, bir dönem İstanbul'da da bulunmuş, klasik şiir geleneği doğrultusunda eserlerini oluşturmuş bir şairdir. *Tuhfê-i Nailî*'de şairin asıl adının İsmail, Dağıstanlı ve Sultan Abdülhamid dönemi şairleri arasında olduğu ve kendisine dair bilgi bulunmadığı ifadesi yer almaktadır (Tuman 2001: 1022). Şairle ve onun hayatıyla ilgili ilk bilgiler ise Feridun Köçerli tarafından verilmiştir. O, Nâkâm'ı 19. yüzyılda Nuha'daki şairlerin en meşhuru şeklinde anlatmıştır (Köçerli 1981: 284). Abdulmabud Behçet ise Nâkâm'ın yakın arkadaşıdır ve onunla ilgili en fazla bilgi veren kişi olmuştur (Adışirinov 2006: 11).

İsmail Nâkâm'ın nesli Hacı Sadreddin Bey'den gelmektedir. Hacı Sadreddin Bey ailesiyle birlikte Şamahı'dan günümüzdeki adı Şeki olan Nuha'ya göç etmiştir. Onun Hamid Ağa, Derviş Muhammed Ağa ve Mustafa Ağa adlı üç oğlu bulunmaktadır ve Nâkâm'ın babası, Nuha'da Derviş Muhammed adıyla tanınmış olan oğludur (Adışirinov 2006: 32).

Şairin doğum tarihiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Buna göre şairin 1829, 1839 ve 1841 tarihlerinde doğduğu ifade edilmektedir. *Mecnûn u Leylî* mesnevisinde;

Verip her demde bir gûne şikence
Yitirdiñ 'ömrimi pencâh u pence (520)

ifadesinden 55 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Eserin bitiş tarihinin 1314/1896 olduğu göz önüne alındığında ise şairin doğum tarihinin 1258/1842-1843'ten önce olduğu ortaya çıkmaktadır. Şefika Demirkızı Abdullayeva (2016: 62) ise Nâkâm'ın doğum ve ölüm tarihine yönelik hazırladığı makalesinde, onun *Hadis-i Latîf* adlı eserinden bahsetmiş ve bu eserinde yer alan "Gülçin ve Gülşen" destanında Nâkâm'ın 1255/1839 yılında doğduğunu belirttiğini ifade etmiştir.

Şeki'de dünyaya gelen şairin asıl adı İsmail'dir ve Bey nesline mensup olduğu için İsmail Bey şeklinde tanınmıştır. O devrin Mirzalar zümresindedir (Abdullayeva 2016: 62). Varlıklı bir ailede yetişmiş, Arapça ve Farsçayı mükemmel derecede öğrenmiştir. Mektepte Rusça okumuşa da sonradan bırakmış ve dönemin ilimleriyle de ilgilenmiştir (Müznib 1928: 5). Şair, yakın arkadaşı Abdulmabud Behçet'in verdiği bilgilere göre edindiği bilgi birikimini kendi gayretinin bir neticesi şeklinde yorumlamaktadır (Adışirinov 2006: 36-37).

Kırk yaşına kadar zengin ve mülk sahibi olan; fakat daha sonra zenginliği elinden gidip sadece günlük geçimini temin edebilen şair, hayat arkadaşı Fatma Hanım'la geç aile kurmuş ve onu erken kaybetmiştir. Şairin evladı da bulunmamaktadır (Adışirinov 2006: 38).

Nâkâm, hayatının sonuna kadar Nuha'da yaşamıştır (Efendiyev 1962: 93). Resulzade'nin (1934: 154) de belirttiği üzere bir zaman Sultan Abdülhamid Dönemi'nde İstanbul'da bulunmuş ve mahalli şairler ile dostluk kurmuştur. Bu bilgiyi destekleyici en önemli husus ise *Divân*'ıdır. *Divân*'ında bulunan otuz beş beyitlik kasideyi Sultan Abdülhamid için yazmış ve onu yeryüzünün şahı, Allah'ın gölgesi, ilim, hilm gibi vasıflara sahip bir padişah şeklinde övmüştür:

*Rûy-ı zemînde cümle-i şâhân ser-âmedi
Zill-ı Hudâ halife-i 'am vâris peder
Sultân Hamîd Hân o kim hâsır aña
'İlm u sahâ vü hilm ü şecâ 'at şükûh ü fer
Tâc-ı kemerle fâhr kılar cümle şâhlar
Lâkin anîla fâhr kılar tâc hem kemer (K1-3,5)*

İstanbul'da bulunduğu zaman Kurena Mehmet Emin Daruğazde şairin divanını bastırmak istemiş, eseri sansür tetkikinden geçirtmiştir. Sultan'dan kitabın basım izni alınmasına rağmen sansür memurunun mukaddime bölümünün ve bazı şiir parçalarının üstünü çizmesi nedeniyle Nâkâm, eserinin basılmasından vazgeçmiştir. Daha sonra el yazması metin, Ali Emîrî'nin eline geçmiştir (Tahirzade 2011: 79).

Şair 1904 yılında Konya'da bulunmuş ve burada Mevlana Kütüphanesi'ne kitaplar bırakmıştır (Abdullayeva 2016: 64).

Şairin vefatıyla ilgili kayıtlara göre Nâkâm, 1906 yılında kanserden vefat etmiş, Hoçih kabristanına defnedilmiştir. Ayrıca şairin adı şehrin merkez kütüphanesine verilmiştir. Bu kütüphanede bulunan büstüne de 1841-1906 tarihleri yazılmıştır. Fakat Abdullayeva (2016: 64) hazırladığı çalışmada vefat tarihinin de yanlış olduğunu belirterek, bu iddiasını Azerbaycan Millî Kütüphanesi D-831/24084 numaralı el yazmasına dayandırmıştır. Söz konusu el yazması eserde Nâkâm'ın el yazısıyla yazılmış gazel ve rubailerinin bulunduğunu ve buradaki bilgilerin 1908'inci yıla kadar olan bilgileri içerdiğini söyleyerek, şairin 1908 yılında vefat ettiğini aktarmıştır.

Şairin mürettep bir *Divân*'ı ve *Mecnûn u Leylî, Ferhâd u Şîrîn, Genc-i Edeb, Hayâlât-ı Perîşân, Latîfnâme* adlı eserleri bulunmaktadır. *Münşeat* ve *Dört Efendi* adlı eserinin nüsha kayıtlarına dair bir bilgi ise bulunmamaktadır.

Şair kendi düşünceleriyle, şiir anlayışıyla özdeşleştirdiği klasik şiir geleneği doğrultusunda eserlerini meydana getirmiştir. Geleneğe karşımıza çıkan benzetmeler, tipler ve kişilikler, kıssa ve hikâyeler, edebî sanatlar, mazmunlar, ayet ve hadisler, kültürel unsurlar onun şiirlerinde de yer almaktadır. Bu kavram dünyasını kendi hayal ve düşünce dünyasıyla sentezleyen şair, klasik şiirin son evresinde olduğunun farkındadır ve kendisini bu nazım devrinin son temsilcisi görmektedir:

*Senîle hatm bulsun nazm devri
Ki sensin nâzımı âhir zamânûî (Divan, Kt-6/7)*

Kaynaklarda Şeki edebî muhitinin en önemli şairleri arasında sayılan Nâkâm, Arapça ve Farsçayı iyi kullanır ve mazmun bulmada zorluk yaşamaz. Bu durum kendisini yetiştirmesinden, ilme verdiği önemden ileri gelmektedir.

Nâkâm, devrinde gazel şairi şeklinde tanınmaktadır. Divan'ında yer alan gazellerin çoğu lirik gazeller şeklindedir. Mesnevilerinde ise durum tam tersidir. Bu eserlerinde

genellikle ilahî aşkı ele aldığı, bu yolda çekilen sıkıntıları evla gördüğü anlaşılmaktadır. Şairin bütün şiirlerinde aslında dinî hassasiyetinin getirdiği tesir söz konusudur. Şair dine çok önem vermekte; eserlerinde tevhid, münacat, na‘t konulu şiirler görülmektedir. Hatta *Genc-i Edeb* mesnevisinde bunlara ilaveten şefaatiname türünde Hz. Peygamber’den şefaatinin istediği bir bölüm de mevcuttur. Kısacası Nâkâm’ın şiir anlayışı İslamî inançtan bağımsız düşünülemez.

Şairin eserlerinde nasihatvari üslubu dikkat çekmektedir. Şair nasihatli sözleriyle aslında kendi felsefesini, hayata bakış açısını, toplumda uyulması gereken adab-ı muaşeretini, ahlakî davranışları yansıtmaktadır. Özellikle *Genc-i Edeb* mesnevisinde, eserini yazmaya nasıl başladığını anlattığı bölümde karamsar bir tablo çizer ve devamında kendisine gelen ilham ve şevk sayesinde bu bozukluğu gidermek adına edep kaidelerini anlatan bir eser yazmaya karar verir. Mecazî olarak aktardığı bu bilgilerin, döneminin içinde bulunduğu hâli yansıttığı aklı gelmektedir.

Şairin seçtiği mahlas da onun yaşamıyla bağlantılıdır. Çünkü Klasik Türk şiirinde şairler mahlaslarıyla bilinmiş ve tanınmışlardır. Şairler mahlaslarını seçerken birçok faktörü göz önünde tutar. Bunların başında da psikolojik sebeplere bağlı nedenler yer alır (Yıldırım 2006: 92). Nâkâm da kendini mutsuz ve şöhretsiz olarak görmektedir. Nâkâm mahlası da kelime olarak istediğine ulaşamamış, nasipsiz, bahtsız, şanssız anlamlarına gelmektedir. Bu mahlası hayatında umduğuna erişemediği için aldığı söylenebilir. Önceki dönemlerin usta isimleri kadar olmasa da devrinde klasik şiir zevkini yansıtan eserleri başarılı görülen Nâkâm, şöhretsizliğinden, adının yayılmamasından dertlidir ve bunu *Genc-i Edeb* adlı eserinin hatimesinde şöyle dile getirir:

Ehl-i diliñ mañlaş-ı güm-nâmıyım
‘Âlemiñ evvelki çi Nâkâmıyım (4106)

Şair, İnkılap ve Medeniyet Mecmuası’nda Ali Nazim’in makalesiyle tenkide uğramıştır. Ali Nazim, bütün gazel ve şiirlerini eski şairlerin etkisiyle yazdığını, şiirlerinde hiçbir yenilik bulunmadığını belirtmiş; hatta daha da ileri giderek “Edebiyat tarihinden atılsa yeri olmayacak kişilerdendir.” demiştir (Adışirinov 2006: 13). Ali Nazim’in yazısı, Nâkâm’ın adının yayılmasını ve eserlerine ilgiyi olumsuz etkilemiştir.

Nâkâm kendisiyle ilgili yapılan kötü eleştirilere rağmen onu edebî yönden başarılı gösteren pek çok çalışmanın da konusu olmuştur. Azerbaycan edebiyatı alanında yapılan çalışmalarda adının zikredilmesi, şiir antolojilerinde şiirlerinin bulunması, onun kendinden söz ettirecek şiir kudretinin bulunduğu göstergesidir. Özellikle 1950’li yıllardan sonra şairle ilgili yapılan çalışmalarda Nâkâm’ın klasik şiir geleneğini devam ettirmesi, Fuzûlî’nin tesirinde olması, sözü ustalıklı kullandığı gibi daha çok olumlu eleştirilerle şair tanıtılmaya çalışılmıştır (Efendiyev 1962; Kuluzade 1965; Piriyevev 1969; Adışirinov 2006).

1. Genc-i Edeb Mesnevisi

Nâkâm'ın mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı ve insana, hayata, dine bakış açısını, edep kaidelerini aktardığı *Genc-i Edeb* adlı eserinin şu an için bilinen tek nüshası bulunmaktadır. Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları Bölümü 3965 numaraya kayıtlı eser; rik' a hattıyla, 221x160-163x77 mm ölçüleriyle, 2 sütun ve başlıkların bulunmadığı sayfalarda 16 satır hâlinde, 135 varak metin 12 varak sözlük toplam 147 varak olarak kaleme alınmıştır. Başlıklar, kırmızı mürekkeple; metin, siyah is mürekkebiyle yazılmıştır. Eser; battal ebru desenli, sırtı meşin kapak bir cilde sahiptir. Eserin 1a, 51a, 82a, 87a, 129a varaklarında Maarif Vekâleti Konya Asarı Atika Müzesi Müdürlüğü mührü, ilk sayfada da Konya Müzesi Kütüphanesi kaydı yer almaktadır. b varaklarının hepsinde rekabe (çoban) kaydı mevcuttur.

Başı: Hamd ki bî-‘ayb-ı bilâ-reybdır

Şükr-i bilâ-reyb ki bî-‘aybdır

Sonu: Cümle muvaḥḥidleri mesrûr kııl

Cümle-i müznibleri mağfûr kııl

Mesnevinin müellif kaydı ise şöyledir: Bi‘avnillâhi’l- ‘azîzi’l- ‘allâm kalem-i perîşân-raḡam nâzım-ı güm-nâm â‘nî Nâkâm keşîrû’l-eşâm ile tesvîdi hicretîñ biñ üç yüz igirmi ikinci senesi şehri-şafaeriñ evvelinde ve tebyîzi mâh-ı Reb‘iül-evveliñ evvel-i nişf-ı âḥîrinde pezirâ-yı ḥitâm oldu (1322).

Şair mesneviyi bitirdikten sonra metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak için sözlük ilavesi yaptığını da şu ifadelerle belirtir: Manzûmâtîñ selâseti, vezni ve kaḫfyesi muḫtezâsınca bu Genc-i Edebde îrâd olunan ba‘zı elfâzîñ ma‘nâsı müfâla‘a edenlere sühûlet için beyân olunmaḫ fâ‘ideden ḥâlî olmaz mülâḫazasıyla ḫurûf-ı hecâ üzere bir küçük lügât şeklinde tertîb ve tasfîr edip ‘ilâve ettim. ve bil‘llallâhi’t-tevfîḫ.

Mesnevinin bitiminden sonraki üç sayfanın sonuncusunda ise (150b) aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Nâkâm cânîñî cânâna kııl fedâ

Durma sen bu ‘arşada âḡyâr görmesin

Bununla birlikte her bir sayfa sonradan günümüzdeki gibi numaralandırılmıştır.

Nâkâm, hatime bölümünde eserini bir yılda tamamladığını, eserine edep şerhiyle başlayıp hayâ ile son verdiğini belirtmektedir:

Şarf kıılıp fikrimi bir ıl tamâm

Cümle ḫavâsımla edip ihtimâm

Evvel edeb şerhiñ edip ibtidâr

Ḳıldım edeb rûknleriñ âşkâr

Ḥatmini şerm ile tamâm eyledim

*Sâkit olup hatm-ı kelâm eyledim
Ya'ni edeb birle olup ibtidâ
Buldi hayâ birle de hem intihâ (4072-4075)*

Şair eserini bitiriş tarihini hatime kısmında şiir şeklinde söylemiştir:

*Oldığım âvânda ben beste-leb
Hatm olunan demde bu Genc-i Edeb
Zâhir olup gurre-i şehri şafer
Etmış idi mâh-ı muharrem gûzar
Sâl ise târîhde ba' d'ez-hezâr
Üç yüz igrimi ikideydi şümâr (4110-4112)*

Müellif kaydında ise eserini Hicri 1322 yılında Şehr-i saferin evvelinde yazdığını, Rebiü'l-evvel ayının son yarısının evvelinde temize çekip tamamladığını aktarmaktadır.

Nâkâm, dinî-ahlakî nitelikteki mesnevisinde Seri bahrin *müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün* veznini tercih etmiştir. Mesnevisinde baştan sona kadar aynı vezni kullandığı görülmektedir. Şair sadece sözün mahiyetinden, faziletinden bahsettiği bölümde yeknasaklığı kırmak için Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ında geçen Farsça beş beyti alıntılarını yapmıştır.

Eser, müstakil olarak mesnevi nazım şeklinin genel tertibine uygun şekilde yazılmıştır. Mesnevîde şairin makale adını verdiği 31 bölüm bulunmakta, mesnevi 4123 beyitten oluşmaktadır. Eserin bölümlerine göre beyit aralıklarının dağılımı şu şekildedir:

Bölüm	Beyit Aralıkları
Tahmid ü Tevhid	1-44
Münâcât	45-93
Na'et	94-124
Şefaatnâme	125-163
Sebeb-i Telif	164-272
Memduhun Övgüsü	273-365
Sözün Mahiyeti	366-428
Makaleler	429-4063
Hatime	4064-4123

Besmele ile başlayan mesnevinin hemen akabinde Allah'ın övüldüğü ve varlığını, birliğini anlatan Tahmid ü Tevhid bölümü gelmektedir. Bu bölümleri sırasıyla münâcât, na'et, şefaatnâme, sebeb-i telif, memduhun övgüsü, sözün mahiyeti kısımları takip etmektedir. Giriş bölümünü oluşturan bu kısımlardan sonra esas metni oluşturan 31 makale ve makalelerin bitiminde hatime kısmı yer almaktadır. Ayrıca şair müellif kaydından sonra bir paragraf açarak metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak adına sözlük ilavesi yapma gereği duyduğunu belirtmiştir. Mesnevi, şairin eklediği harf sırasına göre düzenlenmiş sözlükle bitmektedir.

Mesnevinin sebab-i telif bölümünde şair, eserini niye yazdığını ve eserine verdiği adı anlatmaktadır. Gül bahçesinin harap, goncaların dikenli, bülbülün karga, âlemin gönül katı olduğu sıkıntılı felaket günlerinde çaresiz ve perişan iken ümit kapısı ansızın açılmış, müjde getiren haberci şaire seslenmiştir. Ondan sıkıntılarını unutup âlemdeki söz hazinesini bulmasını, sözle gönlünü şad etmesini istemiştir. Sonra şaire ilham gelmiş ve gönülde yaptığı seyahat neticesinde yazmaya başlamıştır. Gönülle yaptığı konuşmada gönül ondan mecazî aşkta zaman geçirmeyip cevherini, anlam incilerini söz mahzeninde saklı kılmasını, *Genc-i Edeb*'i yazmasını ve eserinin o isim ile dünyada yadigâr kalacağını söylemiştir:

*Genc-i Edeb gevher-i yektâsını
Bağır-ı hîred lü 'lû-i ma' nâsını
Rişte-i cân-bağışda manzûm kııl
Mağzen-i elfâzda mektûm kııl
Eyle edeb ismini sen âşkâr
Dehrde ol ism kâlıp yâdgâr (252-254)*

Şair de âlemi süsleyen bir eser ortaya koymak için gece gündüz canla başla çalışıp düşüncelerini manzum hâle getirip edep isimlerini deftere almış ve bildiği sırları makalelerle açıklayıp eserine *Genc-i Edeb* adını koymuştur:

*Koymak için 'âlemârâ bir eser
Kûşîş edîp cân ile şâm u şeh
Tarh-ı sühân etmek edîp pîşemi
Nazma kıılıp münhaşır endişemi
Açtım edeb savbına bir manzara
Cümle edeb ismiñ alıp deftere (281-283)
Nazm kıılıp diğkat edip rûz u şeb
Kıldım anıñ âdını Genc-i Edeb (288)*

Mesnevinin gelişme bölümünde ise şair, her bir edep kaidelerini ayet ve hadislerle, değişik hikâyelerle zenginleştirerek açıklama yoluna gitmiştir. Ayrıca şair her bölüm sonunda, bazen de bölüm içerisinde mahlasına yer vermektedir. Mahlasını kullanırken kendine seslenerek bahsettiği konunun ehemmiyetini vurgulayan sözler söylemektedir:

*Sen dahı kııl şıdık ile Nâkâm nûş
Meykede-i 'aşkda bir câm nûş
'Aşkdan âdâbdan âgâh olup
Pâk-dil ü 'ârif-i billah olup
Evvel edîp pendîñe kendiñ 'amel
Soñra çıkıp 'arşa-ı teblîge gel
Söyle edeb n'oldığımı kııl beyân*

Kim bilip ehl-i edeb olsun cihân (564-567)

Her makalede konuyla ilgili başlıklar bulunmaktadır. Başlıklar Arapça ve Farsça tamlamalarla Türkçe yazılmıştır. Örneğin; *Altıncı maqâle kizbiñ münâfi-i edeb ve ‘âlem-i insâniyetde rüsvâlîka sebeb oldıgınıñ beyanındadır*, gibi.

Hatime kısmında ise şair Allah’a yardımı ve eserini bitirdiği için şükretmektedir. Eserini övdükten sonra mesneviyi bir yılda bitirdiğini, edep ile başlayıp hayâ ile tamamladığını, hepsi yeni bir seste olan renk renk örneklerle maksadını yazdığını anlatır. Ayrıca tamamlamasına manevi sebep olarak Hacı Zeynelabad’ı göstermektedir. Memduhunu da övüp, Allah’tan onun için duada bulunduktan sonra kendi şöhretsizliğinden bahsetmektedir. Burada eserinin adını söyleyip, sözü bitirdiği tarihi belirttikten sonra hataları için af diler. Mesneviyi kendisi ve müminler için mağfiret isteyerek sonlandırır.

Nâkâm’ın eserini Nizâmî’nin *Mahzenü’l-Esrâr* mesnevisine nazire şeklinde yazdığı kaynaklarda belirtilmektedir. Türk edebiyatında özellikle mesnevi türünde önemli bir yer sahibi olan 12. yüzyıl şairi Nizâmî’nin *Mahzenü’l-Esrar* adlı mesnevisi, yüzyıllar boyunca çok sayıda mesnevinin ya nazire olarak ya da etkilenmelerle yazılmasına vesile olmuştur. Nâkâm’ın *Genc-i Edeb* mesnevisi de bu etkilenmenin görüldüğü mesnevilerdendir. *Genc-i Edeb*, *Mahzenü’l-Esrâr* gibi dinî, tasavvufî, ahlakî bir mesnevidir. Nizâmî mesnevisini Erzurum çevresinde hüküm süren Fahrüddin Behramşah bin Davud’a; Nâkâm, Hacı Zeyne’l-abidin Aka Takızade’ye ithaf etmiştir. Nizâmî’ye eserine karşılık 5000 dinar ve 5-7 seçkin katır caize verildiği kaynaklarda geçmektedir (Resulzade 1951: 68). Nâkâm’ın ise bu eseri sunup sunmadığına ve herhangi bir caize aldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Sadece Takızade’nin ona yardımda bulunacağı; fakat şairin ölümüyle bunun gerçekleşmediği söylenmektedir (Adışirinov 2006: 41-42).

Nâkâm eserini Hicri 1322 yılında bitirdiğini eserinde belirtmektedir. Abdullayeva (2016: 64) ise onun bu tarihte Konya’da bulunduğunu ve Mevlana Kütüphanesi’ne kitaplar bıraktığını aktarmaktadır. Eserin tek nüshasının Konya’da bulunması ve yazılış tarihi itibarıyla şairin ömrünün son yıllarına karşılık gelmesi, Nâkâm’ın eserini sunmadığını ya da sunmaktan vazgeçtiğini akla getirmektedir.

Nizâmî’nin eseri 2263 beyit ve yirmi makaleden, Nâkâm’ın ise 4123 beyit ve otuz bir makaleden oluşmaktadır. Beyit sayısı noktasında Nâkâm’ın mesnevisinin daha hacimli olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca iki şair de eserlerinde memduhlarının adını ebedileştirmek istemiştir.

Türkçe nazirelerin çoğu asıl eserle aynı vezindedir (Dilberipur 2005: 215). Makalelerinde ahlaki öğütlerin ve bu öğütlerle ilgili hikâyelerin yer aldığı *Genc-i Edeb* mesnevisi de bu doğrultuda, *Mahzenü’l-Esrâr* mesnevisiyle aynı aruz kalıbında (*müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün*) yazılmıştır. Nâkâm eserine Besmele lafzıyla giriş yaparken; Nizâmî Besmele ve onun mahiyetiyle ilgili bir bölüm yazmıştır. Ayrıca mesnevi tertip düzenleri de birbirine benzemektedir. Allah’a hamd, münacat, na‘t bölümleriyle mesneviler başlamakta;

Nizâmî’de miraç bölümü bulunurken, bu bölüm Nâkâm’ın mesnevisinde yer almamakta, şair bu bölüm yerine eserinde şefaatnâme türündeki bölüme yer vermektedir. Mesnevilerin devamında iki şair de memduhlarını övüp, sözün mahiyetini, kitabın yazılış gayesini açıklamaktadır.

Azerbaycan kaynaklarına göre de Nâkâm bu eserini nazire olarak yazmıştır. Nizâmî eserinde hükümdarları adalete, insana hürmete çağırırken; Nâkâm, ayrı ayrı hikâyelerde saf muhabbet, mecazî ve hakiki aşk, anne-babaya hürmet gibi konuları ele almıştır (Adışirinov 2006: 84-85). Ayrıca Nâkâm mesnevisinde Nizâmî’den bahsederek onu Hz. Cebrail’e benzetmekte, sözün hakkını eda eyleyip en güzel şekilde sözü söylediğini belirtmektedir. Buradan hareketle şairin kendisinin de Nizâmî’yi üstad olarak kabul ettiğini, ondan etkilendiğinin işaretlerini verdiği söyleyebiliriz:

*Şeyh Nizâmî ki sūhan-sâzdır
Būlbūl-i kuds ile hem âvâzdır
O sūhanî hâkkî edâ eylemiş
Âhsen-i vechile beyân söylemiş (405-406)*

2. Genc-i Edeb Mesnevisinde Edep ve Edep Kaideleri

Nâkâm’ın Genc-i Edeb mesnevisinin temeli edep kavramı üzerine oturtulmuştur. Tasavvufla da özdeşleştirilen edep kavramı, farklı anlamları bulunan iki ayrı kökten gelmektedir. Hayret etme, çok beğenme manasındaki *edb* köküne göre insanı şaşırtan şey, bir kimsenin meziyeti, fazileti; davet etme anlamına gelen *edb* masdarına göreyse insanları beğenilen, övülen meziyetlere davet eden, cahillik ve kötü davranışlardan alıkoyan şeyi ifade etmektedir. Kuran-ı Kerim’e bakıldığında edeb ve ondan türetilen kelimeler geçmezken; hadislerde edebın hayırlı ve yararlı bilgilerle davranış alışkanlıklarını, Kuran’ın bu bilgi ve davranışları sergileyen bir ilahî edep kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber’in sünnetinde müekked ve zevaid sünnet dışında kalan davranışlar fıkıh literatüründe edep şeklinde aktarılırken; bu husus fıkıh kitaplarında da farz, vacip ve sünnetten sonra adab başlığında değerlendirilmiştir (Çağrı 1994: 412-414).

Tasavvufta; esas, kural, ahlak, saygı, terbiye, nezaket gibi manalara gelen edep kavramının üzerinde önemle durulduğu, pek çok yorum ve tasnifinin yapıldığı görülmüştür. Genel olarak sufiler edebi zahîr ve batını şeklinde ikiye ayırmıştır. Zahîrî edep, beden ve şeriatle; batını edep, kalp ve Hak ile ilgili konuları içermektedir. Tasavvuf ve tarikat terbiyesinin amacı da saliki Allah’a ve halka karşı hem zahir hem de batın itibarıyla edepli hâle getirmektir. Hatta sufiler, nezaket ve zerafet kaynağı gördükleri bu düşüncüyü “Edep yâ hû!” sözüyle belirtmiştir (Uludağ 1994: 414-415).

Nâkâm’ın eserini yazma amacı edep hazineleri şeklinde tarif ettiği hususları aktarmaktır. Eserini edep ve onun kaideleri üzerine oluşturan şair, her makalede anlattığı edep kaidelerini farklı örneklerle, hikâyelerle, hadis ve ayetlerle destekleyerek; kendine has söyleyiş güzelliği ve tasavvur zenginliğiyle beyitlere dökmektedir. Tasavvufun edepten

ibaret olduğunun bilincinde okuyucuya çeşitli nasihatlerde bulunmayı ve onlara doğru yolu edep üzerinde göstermeyi kendine vazife görmüştür. Aşağıdaki beyitte, mesnevinin her bölümünde adapla ilgili hususları açıkladığı belirtilmiştir:

*Baş-ı makâl eyleyen âdâbda
Şerh kılıp şartını her bâbda (1002)*

Şair, eserinin ilk makalesine ilahî-mecazî aşk ikilemi, aşkın tezahürü ve hâlleriyle başlamış, ikinci makalesini ise eserini yazma amacı olan edebe ayırmıştır. Edebi tanımladıktan sonra ise diğer makalelerde edep kaidelerini hikâyelerle destekleyerek şerh etmiştir. Bunlar; Allah'ın vahdaniyetini ikrar, anne ve babaya hürmet, sıdk u emanet, yalandan sakınma, ahde vefa, ticaret yapma ve kazanç elde etme, işsizlikten uzak durma, şefkatli ve iyilik sahibi olma, riyakâr olmama, yumuşak huyluluk, öfkeden kaçınma, sabırlılık, acele etmeme, tevazu, kibirli olmama, cömertlik, cimrilikten kaçınma, dedikodudan uzak durma, hırs ve açgözlülük etmeme, az ve edepli yeme, meşveret etme, emaneti koruma, sıla-i rahm, nimete şükür, sadakat, ilme önem verme, evladı terbiye etme ve hayâdır.

İyi ahlak ve edeple bütünleşen insan gerçek yaratılış gayesinin farkına varacak ve tek Allah'ın sevgisine mazhar olacaktır. Hakiki sevgiliyi ancak edep sayesinde bulacaktır. Edep ilminden, dinden haberi olmayan insan sureten insansa da aslında insan değildir. Ayrıca edep ehli ilmlle uğraşır, din yolunda gece gündüz çaba sarf eder:

*‘İlm-i edebden haberi olmasa
Anda diyânet eşeri olmasa
Nev'-i beşerdür gine insân degil
Kâbil-i peymâne-i peymân degil (596-597)*

İnsan olan kişi edep sahibi ve bütün işlerinde aklını kullanan kişidir. Bunun yanında işlerinde adalet ve doğrulukla çalışmaktadır:

*Âdem olan kimse edebkâr olur
Cümle umûrâtda hüsyâr olur (600)
Cümle umûrında edebkârlar
Hız u 'adâletle olur kârger (704)*

Edep; Allah'ın lütfunun eseri, ona ulaşma yolunun rehberidir:

*Kim eşer-i luğf-ı Hudâdır edeb
Râhber-i râh-ı hüdâdır edeb (663)*

Edebin esasını sebat ve sükun, tevazu ve yumuşak huy oluşturmaktadır. İnsanın yaratılışına cömertlik gizlenmiş, utanma da onun davranışlarını süsleyen bir süs olmuştur:

*Fer‘-i edeb olsa da hâdden birûn
Aşlıdır ammâ ki şebât u sükûn (666)
Tıynetine muzmer olunmuş saĥâ
Şûretiniñ zîveri olmuş hayâ (690)*

Edebin aslı dini korumak ve Allah’a itaat edip ona ibadet etmektir:

*Aşl-ı edeb dîni mürâ‘âtdır
Hâlîk-i cân-pervere tâ‘âtdır (709)*

Bütün dinlerin esasında ilim ve edeb bulunmaktadır. Dinî kaidelerde edeb açıkça belirtilmiştir. Kısacası din, edeptir:

*Cümle-i edyânda esâs-ı metîn
‘İlm ü edeb oldığımı bil yakîn
Şer‘-i mübîndeki edebdir ‘ayân
Ya‘ni ki dîn ise edebdir hemân (548-549)*

Halis edebe ulaşan kimse kazançlıdır ve iki dünyada da izzet bulur:

*Mahz-ı edebdir edebiñ hâşılı
‘İzzet-i dâreyni bulur vâşılı (556)*

Tasavvufta bilgi kaynağı aklın yanında kalptir. Her insanda bulunan bilgi kaynağı bazılarında Kuran’ın kalbi paslanma, taşlaşma şeklinde belirttiği gibi körelmiş ya da atıl hâlde bulunabilir. Tasavvuf uygulamaları kalbi arındırarak huzura erişen kalp manasındaki kalp-i selim hâline getirmektedir (Özköse 2016: 35). Kalp, marifet denilen tasavvufi bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahalli, tecelli yeridir. Ayrıca sufiler Allah’la iletişim kuracak araç olarak kalbi görmektedir. Eğer kişinin kalbinde ilahî aşk yoksa aşk yolunda dert çekmemişse kalp, bir et parçasıdır:

*Olmasa dil ‘âşık-ı miñnet-zede
Parça-ı laħmdır âfet-zede (530)*

Kalp kelimesiyle karşılanan gönül ise insanı vahdete eriştirecek manevi varlığıdır (Üstüner 2014: 231). Allah’ı idrak yeri gönül, kalbin et parçası durumundan çıkıp daha yüce bir konuma gelmesidir. Nâkâm da kalbine seslenerek gönül olmasını, ilim ve edeb aşkına konak yeri olmasını söylemektedir:

*Laħmligi terk kılıp gel dil ol
‘İlm ü edeb ‘aşkına ser-menzil ol (531)*

Nâkâm için aşk çok önemlidir. Fakat şairin önem verdiği aşk, gerçek aşk, ilahî aşktır. Mesnevisinde ilk makalesini mecazî ve hakiki aşka ve onların neticelerine ayıran şaire göre aşk üç kısımdır: Meyl, muhabbet ve aşk. Sevginin ilk aşaması meyl, kalpte görünür ve heves

ortaya çıkar. Sonrasında meylin gücü bittiğinde muhabbet hâlini alır. Gönülde muhabbet şiddetlendiğinde ise aşk ortaya çıkar:

*Meyl ü muhabbet biri de ‘aşkıdır
Lafzı muğayirse de bir meşkıdır (437)
Kuvvesi meylîñ ki nihâyet bulur
Meyl dönüp anda muhabbet olur (440)
Ma‘ni-i ‘aşk ise muhabbetdir o
Farḡ-ı muhabbetden ‘ibâretdir o (443)*

Aşk ise iki çeşitte ortaya çıkmaktadır. Birisi Allah’a, diğeri gayrıya olan sevgidir. Gayrıya meyl, can yakan, batıl ve beğenilmemişken; Allah’a olan aşk, gönül okşayan, makbul ve övülen, istenilen bir aşktır. Masiva yani Allah’tan başka olan herşeye duyulan sevgi karanlık, şeytanın yolu; Allah aşkı ise nurun, Allah’ın sevgililerinin yoludur:

*‘Aşk iki nev‘ ile nümâyân olur
Her ikisi kuvvede yeksân olur
Meyl-i sivâda biridir cân-güdâz
Ḥubb-ı Ḥudâda diğeri dil-nüvâz (444-445)*

Tecelli yeri olan gönüle seslenen şair, ondan hakiki aşkın hâllerini ve işaretlerini bilmesini istemektedir:

*Vâkıf ol ey dil bu rumûzâtıdan
‘Aşk-ı haķıķîdeki hâlâtdan (452)*

Ayrıca aşkta sabit olup yalan dava eylememesini, boş söz söylememesini belirtmektedir:

*‘Aşkda da‘vâ-yı ḥilâf eyleme
Beyhude âğâz-ı güzâf eyleme (464)*

Edep kavramına ehemmiyet veren şair, aşkı edeple birlikte anmaktadır. İnsandaki hakiki aşkın kişiyi edepli, sonunu sevinçli ve talihli yapacağını belirtmekte; aşk baştan sona edep ve ilimdir, demektedir:

*‘Aşk odur kim edeb-âmûz ola
‘Âķabeti ḥurrem ü firûz ola (540)
‘Aşk ser-â-pâ edeb ü ‘ilmdir
‘Aşk demek meskenet ü ḥilmdir (543)*

Ahlak kelimesi huylar, beşerî davranışlar manasındadır. Tasavvuf, kötü huylardan arınmak, iyi huylarla bezenmektir. Yani tasavvuf ahlakıdır ve ahlakça önde olan tasavvufça da öndedir (Uludağ 2005: 30). Âşğın ahlakı düzeltilmeli, âşik edependirilmelidir:

‘Âşıkîñ ahlâkı mühezzeb gerek
‘Âşık olan pâk mü ’eddeb gerek (544)

Tasavvuf, edep kurallarına uymayı gerektirmektedir. Edebi gözetan edip, Hakk’ın mertebesinin ehli olan gerçek ariftir (Kaşani 2015: 48; Uludağ 2005: 116). Nâkâm eserini edep üzerine inşa ettiği için edep ehline çok yer vermiştir. Yirmi dördüncü makalede meşveret etmenin yanı sıra edep ehlinin davranışlarından da bahsetmiştir.

Erbab-ı edeb, ehl-i edeb, edib, üdeba adlandırmalarıyla karşımıza çıkan edep ehli, işini meşveret ederek, yani dânişarak gerçekleştirmektedir. Bu durum onlardaki edebın izidir:

*Meşveret etmek edeb âşâdır
Meşveret ehl-i edebiñ kârıdır (2915)*

Edep ehli irfan sahibidir ve zalim Haccac bile edep tavrını beğenerek onların kanını akıtmaz:

*Tökmedi ehl-i edebiñ kanını
Kıldı pesend anlarıñ ‘irfânını (659)*

Merhamet sahibi, onurlu kişilerdir:

*Ehl-i edeb ehl-i hamîyyet olur
Ehl-i edeb şâhib-i rikâkat olur (670)*

Ediplerin daima selim kalplerinde hikmet ortaya çıkmaktadır:

*Kalb-i selîm-i üdebâ dâ ’imâ
Hikmet-i mağz ile bulup da nümâ (677)*

Edep ehlinin davranışlarını, tavrını şefkat kavramı anlatmaktadır. Dostluğu da şefkat ile daimidir:

*Şefkat olur ehl-i edeb sîreti
Şefkat ile dâim olur ülfeti (699)*

İyi huya edep sebep olmakta, edep sıdk ile görünmektedir. İyi huy ve hıfz-ı lisan, yani dili korumak edep ehlinin özelliklerindedir. Dilini koruyan edep ehli ebediyen sıkıntının esiri olmaz:

*Aşl-ı edeb şıdk ile fâşıl olup
Ehl-i edeb hulk-ı nikûyü bulup (1006)
Hıfz-ı lisân eyleyen ehl-i edeb
Tâ be-ebed olmaz esîr-i ta’ab (2559)*

Eğer bir neslin edepli olması istenirse öncelikle annenin edep ehli olmasına çalışılmalıdır:

*Cehd kııl et mâderi ehl-i edeb
Nesliñ edîb olmağına ol sebeb (3963)*

Edeb ehli, az yemek yer, az konuşur ve az söyler. Bu, onların davranışlarıdır:

*Ehl-i edeb şîvesi olmağ gerek
Az uyumağ az yemek az söylemek (2848)*

Halvete çekilen mürid, ibadetin yanında düşünmeye de dalmaktadır. Bu düşünme işi tefekkür olarak adlandırılmakta, aradığını elde etmek için şeylerin kavram ve anlamları arasında kalbin faaliyette bulunması, muhakeme manasına gelmektedir (Uludağ 2005: 348-349). Edeb ehli daima bir tefekkür hâli içerisinde dünyayı, varlığı müşahade etmektedir:

*Gördiği âşârı tezekkür kıılıp
Meşreb-i ebrârı tefekkür kıılıp (680)*

Edeb kaidelerini adapta erkan diye tanımlayan şaire göre, eserinde anlattığı hususları edeb sahibi kişi sabah ve akşam bütün fiillerinde hazır tutar ve gerektiği zamanda kullanır:

*Ya'ni ki nefsinde olan müstağar
Kuvve-yi fi'liyyesi şâm u şehër
Şerh olan erkânı müheyyâ kıılar
Lâzım olan vaqtda icrâ kıılar (705-706)*

İnsanın davranışları onun kıymetini ortaya çıkarmaktadır. Merhamet, cevdet ve güzel huy insanı yücelten hasletlerdir. Ayrıca edeb ehlinin beğenilmiş huylara sahip olması gerekmektedir:

*Kim şeref-i nefsidir a'la eden
Merhamet ü cevdet ü hulû-ı hasen (615)
Ya'ni edeb ehli müberrâ gerek
Hulû-ı pesendîdeyi dârâ gerek (675)*

Şair ikinci makalesinde edebi, edepli insanın özelliklerini açıkladıktan sonra üçüncü makalesinde edebın aslının Allah'ın birliğini ikrar etmek olduğunu anlatmaktadır. Âlemlerin rabbi ve tüm mahlukatın yaratıcısı Allah'a iman, kişiyi dünya ve ahiret hayatında aziz kılmaktadır. İnsan her işe Allah adıyla başlamalı, ahirete, peygamberlere, ilk peygamberin Hz. Adem, son peygamberin Hz. Muhammed olduğuna, tüm kitaplara, meleklere, kadere, cennet ve cehenneme inanmalı, dünyanın geçiciliğine aldanmayıp iyiliği, adaleti, helal kazanç elde etmeyi kendine alışkanlık hâline getirmelidir. Her işte Allah'ı hatırlamalı, işin neticesini hayır ile bulmalıdır:

*Yâd edip her işde Hudâ nâmını
Hayr ile bul ol işin encâmını (782)*

Dördüncü makalesinde de şair anne ve babaya hürmet etmenin, onlar acizken onlara yardımda bulunmanın faziletlerinden bahsetmektedir. Ebeveyne eziyet edenin edep yolundan uzak olduğu ve sonunun da kötü olduğunu aktarmaktadır:

*Çün reh-i âdâbdan o dûrdur
Derd-i bed-encâm ile rencûrdur (825)*

Anne ve babasını kim memnun ederse Allah'ı da hoşnut edecektir:

*Kim ki eb ü ümmini mes'ûd eder
Hâliq-i cân-bahşını hoşnûd eder (845)*

Beşinci makalede doğruluktan, doğru sözden bahsedilirken iyi huya edebin sebep olduğu, edebin de doğruluk ile meydana çıktığı belirtilmiştir. Bu bölümde insana ömrü boyunca doğruluktan ayrılmaması nasihatlenmektedir. Bu sayede herkes kişinin doğruluğundan şüphe etmez, o kişi dünyada nam sahibi olur. Dünya zenginliğine ve ahiret izzetine doğruluk sebeptir:

*Devlet-i dünyâyâ sebep sıdqdır
İzzet-i 'uqbâyâ sebep sıdqdır (1022)*

Sonraki makalede ise şair, yalandan ve yalannın insanı âlemde rezil hâle getirdiğinden bahsetmektedir. Herkes yalanı ayıplar, ondaki çirkinlik malumdur. İnsanı aşağı yapan yalandır. İnsan olan yalandan nefret eder. Yalan, insanın yüceliğini yok eder ve kimse yalan söyleyenin sözüne inanmaz. Bir kişi şaka bile olsa asla yalan söylememelidir:

*Hezl ile de söyleme hergiz dürûğ
Kim sühan-ı kizbde yokdur fûrûğ (1142)*

Yedinci makalede ise ahde vefanın bir edep rûknü olduğu açıklanmaktadır. Ahde vefanın Kur'an-ı Kerim'de de geçtiği, kişinin verdiği sözden mesul tutulacağı, bu yüzden boş yere söz verilmemesi, söz verilirken de insanın gücüne göre söz vermesinin gerektiği vurgulanmaktadır. Verdiği sözü tutan kişi ihsan bulurken, sözünü yerine getiremeyen hüsrana uğramaktadır:

*Ahde vefâ eyleyen ihsân bulur
Ahd-şiken nâ'îl-i hüsrân olur (1344)*

Helal kazanç ve ticaret yapmanın edep yolunda istenilen bir davranış olduğunun aktarıldığı sekizinci makalede; insanın kazancı sayesinde Allah'ın sevgisine, dünya ve ahirette arzu ettiği şeylere ulaşacağı belirtilmiştir. Çalışmak, helal kazanç elde etmek edep erkanının yoludur:

*Kim reh-i erkân-ı edeb kesbdır
Cümle-i ihsâna sebep kesbdır (1351)*

İnsanın ticaret yapması, bir kazanç elde etmesi özellikle de meslek sahibi olması öğütlenmektedir. Eğer yapılan işte devamlı olunursa o iş, sahibini başı yüce ve isteğine nail eyler.

Kazanç elde etmenin faziletlerini anlattıktan sonra Nâkâm, diğer makalesinde işsizliğin kişiyi kötü bir sona götüreceğine değinir. Makalede işsizliğin insanı utanmaz yapacağı, işsizlikte birçok belanın bulunduğu söylenmektedir:

*Gör ki ‘aâtlet nice menfûrdur
Nice belâdır nice mağzûrdur (1499)*

İnsanın işi ne kadar aşağı bir iş gibi görünse de işsizlikten evladır ve başkasına el açmaya, dilenmeye, utanmaz olmaya manidir.

Onuncu makalesinde ise Nâkâm; yardımseverliğin, iyilik, şefkat ve ihsanın edep erbabına ait hasletler olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bir mümine kin duymanın tüm müminlere kin tutmak olduğunu, kişinin kendi nefesine zor gördüğünü başkasına reva görmemesi gerektiğini, insanları sevip muhabbet eylesini, hiç kimseye düşmanlıkla bakmamasını nasihat etmektedir. İnsan başkasına, başkaları da ona muhtaçtır. Dolayısıyla insanlar zengin, fakir birbirlerine yardımlaşma emriyle bağlıdır ve herkes gücü yettiğinde bu emirle görevlidir:

*Bestedir ol bend ile bây u gedâ
Zindedir ol emr ile cümle verâ (1554)*

Eğer altın ve gümüş namına yardım edecek birşeyi yoksa, insanın başka bir hünere onun iyilik yapmasına vesiledir:

*Yoksa eger vermege sîm ü zeriñ
Olmamış olmaz hüner-i dîgeriñ (1661)*

Edep dışı davranışlar arasında riyakârlık da bulunmaktadır. Nâkâm ikiyüzlülüğü ve riyakârları on birinci makalesinde ele almaktadır. Riya, aşağı bir ameldir ve riya ehli ziyana uğramıştır:

*Bil ki riyâ bir ‘amel-i dûndur
Ehl-i riyâ hâib ü mağbûndur (1678)*

Allah da ayetlerinde riyayı yermiştir. İnsan başkasının ayıbını araştırmamalı, dedikodusundan uzak durmalı, eğer söyleyeceği olursa sadece gördüğünü söylemelidir. Riya barındırmayan söz de herkese tesir eder ve kişiyi muhterem kılar:

*Cümleye te ‘sîr kılar lâ-cerem
‘Âmil olup cümle olur muhterem (1746)*

İnsanı belalardan uzak tutan, onu kâmil yapıp olgunlaştıran, ömrü uzatan edep erbabının bir diğer davranışı, Nâkâm'ın on ikinci makalesinde ele aldığı yumuşak huyluluktur. Fitneye, kahr ateşine sükun veren yumuşak huy, insanın insan olmasına, aklın parlaklık kazanmasına vesiledir:

*Nev'-i beşer hilm ile samân bulur
Sebu'îti terk edip insân olur (1821)*

On üçüncü makalesinde ise Nâkâm, öfkenin neticelerinden, birçok hatalara sebebiyet verip insanı mahcup ve sonu kötü yapmasından bahsetmektedir. Gazabın aşırılığı kişiyi edep yolundan uzaklaştırır ve onu nefret edilen biri yapar:

*Farḡ-ı gâzab âdemi menfûr eder
Râh-ı edebden de anı dâr eder (1830)*

Hiddetin esiri kimse ebediyen belalardan kurtulamaz. Belayı yok eden ise sabırdır. On dördüncü makalede sabır ve sabrın faziletlerini aktaran Nâkâm, sabırla her zorluğun aşılabileceğinden, gönlün istediği şeylere de sabırla ulaşabileceğinden bahsetmektedir. Sabır kişiyi vesveseden uzak tutmaktadır. Nâkâm da bütün işlerde sabırlı olunmasını nasihatlemektedir:

*Şabrda ârâmda etme kuşûr
Cümle umûrında şabûr ol şabûr (1886)*

Sabırdan sonra on beşinci makalede acelecilikten ve onun olumsuz neticelerinden bahis açılmaktadır. İşinde acele edenin sonu utanç ve hüsrandır. İnsan önce işin sonunu düşünmeli, sonra o işi yapmalıdır:

*Evvel işin âhîriñ endîşe kıl
Şoñra anı işlemegi pîşe kıl (1993)*

Edep kaidelerinden bir diğeri de tevazudur. On altıncı makalede anlatılan tevazu, kâmil kişilerin davranışdır ve adap, tevazuyla bulunmaktadır. Allah insanı yarattığında tevazuyla onu melekten yüce kılmıştır. İnsan maksadına erişmek istiyorsa alçakgönüllülüğe ihtimam göstermelidir:

*Dehrde Nâkâm olanlar be-kâm
Eylemiş üftâdelige ihtimâm (2089)*

On yedinci makalede ise kibir ve bencilliğin yerilen, edebe aykırı, rezalete sebebiyet veren bir davranış olduğu açıklanmıştır. İnsan Allah'ın büyüklüğü karşısında acizdir ve bu yücelik karşısında kulluğunu bilirse kibirlenmekten, gurur yapmaktan utanır:

*Bendeliğın bende bilirse eger
'Ucb u gurûr eylemeden şerm eder (2096)*

Şeytan da kibri nedeniyle Allah'ın izzet dergâhından lanetlenmiştir. Kibirlenenler nasihat dinlemez, dinlese de bununla amel eylemez. Fakat kibirlenmeye neden olan özellikle mal, mülk insan ölünce başkasına geçecek, ecel gelince kişiyi kurtaramayacaktır. O yüzden insan kendini bilmeli, kibir etmekten sakınmalıdır. Kibrin eleminden eminlik bulması için de her zaman kibirden Allah'a sığınmalıdır:

*Kibrden Allâha sığın her zamân
Tâ bulasın kibr eleminden amân (2151)*

Edep tavırları arasında bulunan bir başka husus ise cömertliktir. Nâkâm on sekizinci makalesinde el açıklığının ediplerin davranışı olduğunu ve bünyesinde birçok fazilet barındırdığını aktarmıştır. Cömert kişi Allah'a, cennete yakındır. Cömert kişinin namı o ölse de yaşamaya devam etmektedir. İnsan infak etmede kusur edip tedirgin olmamalıdır. Zira hayır yolunda ne harcanırsa Allah daha fazlasını vermektedir. Ayrıca cömertlik sadece malla değil; tavırların güzelliğiyle, gülyüzlülük, hoş sözlülük ile de mümkündür. Cömert kişiler de dostlarının her zaman durumlarını bilmeye, onların gizli yaralarını kapamaya, ihtiyaçlarını temin etmeye gayret eder:

*Hâl-i ehibbâsını ehl-i sahâ
Kûşîş eder bilmege şubh u mesâ (2313)*

Edep dışı davranışlardan bir diğeri ise cimriliktir. On dokuzuncu makalede, cimrilikte birçok belanın varlığı açıklanmaktadır. Cimrilik, ihsan yolunda günahların en büyüklerinden kabul edilmektedir. İnsan açgözlülüğün işaretlerine dikkat edip, ondan nefret etmelidir. Cimri kişiler mal, mülk biriktirir; ama bunların ona bir hayrı yoktur. Öldüğünde dünyada kalacaktır. Ayrıca cimri kimseler ne sofraya açar, ne yemek yer. Ömrünü açlıkla tamamlar. Kısacası cimrilik insana azaptır, insana zulmeder. Bu yüzden cimrilik yerilmeli, eylemlerde de cimri olmaktan sakınılmalıdır:

*Hisseti zemm etmek ile etme nâz
Fî' lde hem buhldan et ihtirâz (2447)*

Dedikodu ve gıybet de uğursuz sayılan ve uzak durulması gereken davranışlar arasındadır. Yirminci makalede bu durum açıklanmakta, edepli olunup dedikodudan uzak durulması öğütlenmektedir:

*Pendimi gûş et benim ey hûşyâr
Bâ-edeb ol olma nemîmet şî'âr (2450)*

Dedikodu âleme kargaşa getirir, dostluğa ateş salar, sevgi, can, mal kaybına sebep olur. Allah dedikoducudan nefret eder. Dedikodu edenin neslinin kötü, soysuz olacağı belirtilir. Ayrıca dedikoducuya yüz verilmemesi, bu sayede onun suskun olacağı söylenmektedir:

*Yüz verip etme dağı nemmâmi gûş
Vermez isen yüz olur anlar hamûş (2546)*

Dedikodunun insanı felakete sürükleyeceğini, fitneye sebep olacağını anlatan Nâkâm, sonraki makale konusu hıfz-ı lisana geçiş yapar. İnsan eğer dilini korusa bütün belalardan emin olur. Ayıpları örten, görünmez kılan hıfz-ı lisandır. İnsan çok konuşmaktan afete uğrar. O yüzden gereksiz söylemekten kaçınmalıdır. Her daim dilini korumalı, ölçülü konuşmalıdır. Konuşacağı zaman da sınırı aşmamalı, edep ve akıl dairesinde konuşmalıdır. Çünkü Allah, insanı ağız içindeki dilin amiri yapmıştır ve onu güzel idare etmelidir:

*Çünkü zebânî dehen içre Hudâ
Âmiri etmiş seni kim sende tâ (2590)*

Yirmi ikinci makalede ise hırs ve açgözlülüğün insanı aşağı ve rezil yapacağı, bunların terk edilmesiyle de izzete, yüceliğe ulaşılacağı aktarılmaktadır. Hırs insanın rütbesini küçültür, onu aşağı yapar. Akıllı kişi daima aklının izinden gider, hırs ve açgözlülüğün şerrini suskun kılar:

*Pey-rev olup ‘akla anı gûş eder
Hırs u tama‘ şerrini hâmûş eder (2766)*

Açgözlülük afetlerin kökenidir. Onu terk eden yüceliğe, mutluluğa vasıl olur:

*Ya‘ni tama‘ menşe-i âfâtdır
Terk-i tama‘ ‘izz ü sa‘ âdâtdır (2800)*

Edep erbabının sahip olduğu bir başka özellik yirmi üçüncü makalede de açıklandığı gibi az yemek, az içmektir:

*Ehl-i edeb şivesi olmağ gerek
Az uyumağ az yemek az söylemek (2848)*

Yemek, insanın yaşamı için gerekli kılınan bir husustur. Fakat insan hayatını idame ettirecek kadar yemeli, yemekte sınırı aşmamalıdır. Eğer yemekte aşırıya giderse o kişinin kalbi gaflette, ruhu kedere uğramış kalır, o kişi gönlünü öldürür. Ayrıca insan yemek adabını gözetmeli, açgözlülük yapıp edepsiz olmamalıdır:

*Diğğat edip meclisîñ icâbını
Eyle ri‘ âyet yemek âdâbını (2884)*

Kişi sofrada adaletsizlikten, yemek parçalarını saymaktan, ağız şapırdatmaktan, elini yemek üstüne silmekten, bazı lokmaları yiyip bazılarını sofraya atmaktan uzak durmalı; yemek sıcaksa acele etmemeli, yemeği üfürmemeli, sofrada her tarafa el uzatmamalıdır. Bununla birlikte yemek tamamlanınca istekte bulunup ihsan sahibini utandırmamalı, sofrada boş konuşmamalıdır. Bahsi geçen tüm bu konular yemek adabı kabul edilmektedir.

Yirmi dördüncü makalede de meşveret etmenin, bilgi sahiplerine danışmanın edep ehlinin davranışı olduğu anlatılmaktadır. İnsan bilgisine çok güvenmemeli, danışmadan işe başlamamalıdır. Meşveret etmek edep ehlinin işidir:

*Meşveret etmek edeb âşârdır
Meşveret ehl-i edebiñ kârıdır (2915)*

Allah'ın yol göstericiliği, meşveret erbabınadır ve meşveret eden pişman olmaz, mutluluğa erişir. Ayrıca insana düşmanı bile danışsa ona doğru yolu göstermelidir. Danışmadan hareket eden ise ahmaktır:

*Câhil-i ahmâkdir o kim her zamân
Meşveret etmez eder emriñ yamân (2930)*

Edep kaidelerinden bir başkası ise emaneti korumaktır. Yirmi beşinci makalede bu kaide açıklanırken irfan yolunda emaneti korumanın insana bahşedilen bir yücelik olduğu vurgulanmaktadır. Kim emanete hıyanet ederse dinini terk etmiş, akıbetini perişan etmiş olur:

*Kim ki emânetde hıyânet eder
Lâ-cerem o terk-i diyânet eder (2991)*

İnsanda görünen ve görünmeyen bütün kuvvetler, azalar da birer emanettir. İnsan onları hevaya sarf etmemeli, yalana ve hataya alet yapmamalıdır:

*Sende olan zâhir ü bâtın kuvâ
Cümle emânetdir o ey bî-nevâ (2994)*

Komşu ve akraba ziyareti, edep şartlarından bir başkasıdır ve yirmi altıncı makalede Nâkâm bu hususu açıklamaktadır. Akraba ziyareti, akraba çaresiz ise ona yardımcı olunması, akrabanın arayıp sorulması nasihatlenmekte; komşu ve akraba ziyareti yapanlara Allah'ın rahmet edeceği, aksi durumda ise perişan edeceği vurgulanmaktadır:

*Kim ki ederse şıla-i rahım ü câr
Ben aña rahım eyleyem ber-çarâr
Kaṭ'-ı şıla eyleyeni ben de hem
H'âr u perişân ederim lâ-cerem (3169-3170)*

Komşu ziyareti de mühimdir. İnsan sabah ve akşam onların hâlini bilmeye, bir ihtiyacının olup olmadığını sormaya gayret göstermelidir. Komşuya hürmet eden, saygı gösteren kimse mutlu yaşar, dünya ve ahiret zenginliğine ulaşır:

*Şâd yaşa 'izzet-i dünyâyı bul
Devlet-i 'uqbâyâ daḡı nâ 'il ol (3311)*

Yirmi yedinci makalede de şükürün ehemmiyeti aktarılmaktadır. Şükür, dil ve kalp ile yapılmaktadır. İnsan her daim fiilleriyle, sözleriyle, davranışlarıyla Allah'a şükretmelidir. Ama ne kadar onun lütfuna şükretse de tam anlamıyla yine şükür eyleyemez:

*Şükr-i Haqı kâmil edâ hîç kes
Eylememiş eyleyemez de bes (3331)*

Şükür sadece Allah'a değil, ihsan sahiplerine de yapılmalıdır. İhsan sahibini hatırlayan hem kendi değerini arttırır hem de onu mutlu eder. Ayrıca şükür ile din adabı tamamlanmaktadır:

*Şükr ile tekmil olur âdâb-ı dîn
Hâşıl-ı ma'âlab anı bil kim yakîn (3445)*

Bir diğer makalede ise dostluğun öneminden bahsedilmektedir. İnsan ömrünü vefalı bir dost olmadan geçirmemelidir. Zira yardımına ihtiyaç duyduğu, derdini anlatacağı birine muhtaçtır. Gerçek dost insanı hem dünyada hem de ahirette sevinçli yapar:

*Hem seni dünyâda eder şâdmân
Hem seni 'uqbâda kılar kâmrân (3472)*

Ülfele kurulmuş dostluk; düşkünlükte, dedikodu durumunda ve dostun vefatında kendini gösterir. Âlem nasıl insan ile parlaksa, insan da dost ile parlamaktadır:

*Revnağıdır âdem ile 'âlemiñ
Revnağı da dost iledir âdemiñ (3506)*

İnsan ayıpsız dost aramamalı, dostunun ayıbını görünce onu terk etmemeli, onun ayıbını örtmelidir. Çünkü insanda hata vardır ve olacaktır. Ayıpsız dost isteyen elindekini de kaybedecektir:

*Sen arama beyhude bî-'ayb-ı dost
Çün anı bulmazsan olur gayb-ı dost (3646)*

Yirmi dokuzuncu makalede ise Nâkâm, ilmin ne kadar kıymetli bir cevher olduğundan, insanı yüce kıldığından bahsetmekte, insana sabah akşam ilim yolunda çalışmasını öğütlemektedir:

*Şâm u şehër 'ilmde kııl ictihâd
Cehd kııl ol 'ilm ile rûşen-nihâd (3657)*

İlim edebe süs, tüm iyi huylara sebeptir:

*Ziver-i ahlâk-ı edeb 'ilmdir
Cümle nikû hülka sebeb 'ilmdir (3677)*

İlim, insanı emin kılan sağlam bir kale, sonsuz ilahi bir feyzdir. İlim ile yetişen çocuk da edepli olmaktadır:

*Ṭıfl olur elbette mü`eddeb edâ
Bulsa eger `ilmile neşv ü nümâ (3712)*

İlimden hisse sahibi olan, daima başı yüce, dünya ve ahiret arsasında sevinçli olmaktadır. İlimde ne kadar kazanç varsa cehalette de o kadar ziyân vardır. Cehalet, ilmin zıttıdır:

*Cehli bilir cümle ki mezmûmdur
Zıdd-ı `ulûm oldığı ma`lûmdur (3888)*

Nâkâm otuzuncu makalesinde de evladı terbiye etmenin edebin bir parçası olduğunu anlatıp, edep sahibi evladın insanın adını ebedî kılacağını belirtmektedir:

*Tâ be-ebed zinde kılp adîni
Eyle edeb şâhibi evlâdîni (3904)*

Özellikle anneye evladın terbiyesi hususunda önemli görevler düşmektedir. Anne, çocuğunu kucağına aldığı andan itibaren onu iyi huyla eğitmelidir. Ayrıca anne edepli ise hem evladını hem de kocasını bahtlı eder:

*Mâder eger olsa edîbe eder
Ṭıflını hem şevherini bahtver (3916)*

Anne, çocuğunun huyunu düzeltmeye gayret göstererek onu edepli yapmalı, onu kötü hareketten, yanlış yoldan, yanlış sözden alıkoymaya çalışmalıdır. Ama anne edep sahibi olmazsa çocuğu da edepten nasipli olmaz. Sonunda cahil, hünersiz, talihi altüst biri hâline gelir:

*Olmaz ise mâder edîbe eger
Ṭıflı edebden olamaz behrever (3922)*

İnsan edep ile saygı bulmakta, edep de ilim ile mümkün olmaktadır. Bu yüzden devamlı ilim ve edep yolunda çalışılmalıdır:

*Âdem edeb birle bulur ihtirâm
Hem edeb `ilm ile olur ve`s-selâm (3966)*

Edeple evladı terbiye etmenin faziletinden sonra Nâkâm, makalelerine hayâyı anlatarak son verir. Hayâ, edebin işaretidir ve tüm iyi huylara vesiledir:

*Mazhar-ı âşâr-ı edebdir hayâ
Cümle nikû-ḥalka sebebdir hayâ (3971)*

Hayâ, imanın bir parçası ve Allah'ın bir ihsanıdır:

*Çünkü hayâ cüz' dür îmândan
Mevhibedir cânib-i Raḥmândan (3974)*

Hayâ, insanı bütün hatalardan korur, nefsin isteğini suskun kılar ve kötü fiile mani olur:

*Men' kılıp feyz-i hayâ âşkâr
Nefsini ol 'azmden eyler kenâr (3987)*

İnsan yalnız olsa bile devamlı, her davranışında hayâ etmelidir. Çünkü Allah, kalpte gizli olandan da gelecekte de haberdardır:

*Eyle hayâ cümle-i hâletde sen
Kalma şaḳın sehvede gâfletde sen (4028)*

Hayâ bir cevherdir ve onunla donanan kişinin ayıplarını kimse görmez. Hayâ eyleyen kimseye âlem de hayâ eyler:

*Görmez anî 'aybların bir aḳad
Olmaz anî 'aybı 'ayân tâ ebed (4041)*

Sonuç

İsmail Nâkâm, 19. yüzyılda Azerbaycan coğrafyasında yaşamıştır. Şair bu yüzyılda kendi düşünceleriyle, şiir anlayışıyla özdeşleştirdiği klasik şiir geleneği doğrultusunda eserlerini meydana getirmiştir. Klasik geleneğe karşımıza çıkan benzetmeler, tipler ve kişilikler, kıssa ve hikâyeler, edebî sanatlar, mazmunlar, ayet ve hadisler, kültürel unsurlar onun şiirlerinde de yer almaktadır.

Kaynaklarda Şeki edebî muhitinin en önemli şairleri arasında sayılan Nâkâm, devrinde gazel şairi şeklinde tanınmaktadır. *Divân*'ında yer alan gazellerin çoğu, lirik gazeller şeklindedir. Mesnevilerinde ise durum tam tersidir. Bu eserlerinde genellikle ilahî aşkı ele aldığı, bu yolda çekilen sıkıntıları evla gördüğü anlaşılmaktadır. Şairin bütün şiirlerinde aslında dinî hassasiyetinin getirdiği tesir söz konusudur. Şair, dine çok önem vermektedir. Özellikle *Genc-i Edeb* mesnevisinde dinin edeple tamamlanacağı vurgusunu yapmaktadır. Bu eserinde şairin nasihatvari üslubu da dikkat çekmektedir. Şair nasihatli sözleriyle aslında kendi felsefesini, hayata bakış açısını, toplumda uyulması gereken adab-ı muaşeretini, ahlaki davranışları yansıtmaktadır.

Şairin mürettep bir *Divân*'ı ve *Mecnûn u Leylî*, *Ferhâd u Şîrîn*, *Genc-i Edeb*, *Hayâlât-ı Perîşân*, *Latîf-nâme* adlı eserleri bulunmaktadır. *Münşeat* ve *Dört Efendi* adlı eserinin nüsha kayıtlarına dair bir bilgi ise bulunmamaktadır.

Çalışmamızın konusu olan *Genc-i Edeb* mesnevisi ise İsmail Nâkâm'ın, Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına nazire şeklinde kaleme aldığı bir mesnevidir. Bilinen tek nüshası Konya Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları bölümü numara 3965'te bulunmaktadır. Eser, Seri bahrinin *müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmış, 4123 beyitten ve 31 makaleden oluşmuştur. Ömrünün son yıllarında kaleme aldığı bu eserini edep üzerine kuran Nâkâm, her makalede anlattığı edep kaidelerini farklı örneklerle, hikâyelerle, hadis ve ayetlerle destekleyerek kendine has söyleyiş güzelliği ve tasavvur zenginliğiyle beyitlere dökmektedir. Bu vesileyle okuyucuya çeşitli nasihatlerde bulunmakta, dünya ve ahiret hayatında mutluluğu, doğru yolu "edep" kavramı üzerinden göstermektedir.

Genc-i Edeb mesnevisinde şair, ilahî-mecazî aşk ikilemi, aşkın tezahürü ve hâlleriyle eserinin ilk makalesine başlamış; ikinci makalesini ise eserini yazma amacı olan edebe ayırmıştır. Edebi tanımladıktan sonra ise diğer makalelerde edep kaidelerini hikâyelerle destekleyerek şerh etmiştir. Makalelerinde ele aldığı edep kaideleri ise şunlardır: Allah'ın vahdaniyetini ikrar, anne ve babaya hürmet, sıdk u emanet, yalandan sakınma, ahde vefa, ticaret yapma ve kazanç elde etme, işsizlikten uzak durma, şefkatli ve iyilik sahibi olma, riyakâr olmama, yumuşak huyluluk, öfkeden kaçınma, sabırlılık, acele etmeme, tevazu, kibirli olmama, cömertlik, cimrilikten kaçınma, dedikodudan uzak durma, hırs ve açgözlülük etmeme, az ve edepli yeme, meşveret etme, emaneti koruma, sıla-i rahm, nimete şükür, sadakat, ilme önem verme, evladı terbiye etme ve hayâ.

Şair mesnevisinde; edep sahibi olmanın sadece kişinin gayretiyle ortaya çıkmadığını, özellikle annenin edepli olmasının çocuğu terbiye ederken çok önemli bir konu olduğunu,

ailenin yanı sıra yaşanan toplumun, seçilen arkadaşın da bu hususta etkisinin bulunduğunu aktarmaktadır. Dini kendine rehber edinen ve edeple bütünleşmiş bir hayatı insan olmanın amacı şeklinde nitelendiren şair, insanlara böyle bir yaşamı öğütlemektedir. Mesnevisini de bu temelde meydana getirmiş ve eserinde yaşam algısını aktarmıştır. Ona göre iyi ahlak ve edeple bütünleşen insan, gerçek yaratılış gayesinin farkına varacak ve yüce Allah'ın sevgisine mazhar olacaktır.

Kaynaklar

- Abdullayeva, Şefika Demirkızı. (2016). “Nâkâm'ın Tevellüd ve Vefat Tarihindeki Yanlışlıklara Cevap”. *İlmi Eserler*. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Fuzuli Adına Elyazmalar Enstitüsü, 2(3), 62-66.
- Abdü'l-Mabud Behçet. (1924). “Nakam”. *Bilgi*, I, 11-16.
- Abdürrezzak Kaşani. (2015). *Tasavvuf Sözlüğü* (Çev. Ekrem Demirli). İstanbul: İz Yay.
- Adışirinov, Kamil. (2006). *İsmayıl Bey Nâkâm (Hayatı ve Bedii Yaradıcılığı)*. Bakü: Nurlan Yay.
- Akpınar, Yavuz. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Ali Nazim. (1928). “Nakam”. *İnkılab ve Medeniyet Mecmuası*, X, 45-51.
- Bağirov, A. (2006). “Nizami”. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Ankara: AKM Yay., XI, 639-640.
- Ceylan, Ömür. (2006). “Tasavvuf”. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. Ankara: AKMB Yay. IV, 44-51.
- Çağrı, Mustafa. (1994). “Edep”. *TDVİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. X, 412-414.
- Dilberipur, A. (2005). “Türk Edebiyatında Nizami'nin Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazarlar (Çev. M. Fatih Köksal)”. *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ece, Selami. (2015). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*. Erzurum: Eser Basım Yay.
- Efendiyev, Sabir. (1962a). “Nakam'ın Poemaları”. *Lenin adına API'nin ilmi eserleri*, XXII.
- Efendiyev (1962b). “Nakam ve Onun Lirikası”. *Lenin adına API'nin ilmi eserleri*, XXII.
- Efendiyev (1963). “İ. Nakam'ın “Dastan Ferhad ve Şirin” Eseri Hakkında”. *Lenin adına API'nin ilmi eserleri*, XXVI.
- Gençosman, M. Nuri. (2014). *Nizamî Mahzenü'l-Esrar*. İstanbul: Ataç Yay.
- Kartal, Ahmet. (2014). *Doğunun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Yay.
- Köçerli, Feridun. (1981). *Azerbaycan Edebiyatı*. Bakü.
- Kuluzade, M. (1965). *Fuzuli'nin Lirikası*. Bakü.
- Levend, Ağâh Sırrı. (1959). *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikâyesi*. Ankara: İş Bankası Yay.
- Levend, Ağâh Sırrı. (2016). *Eski Türk Edebiyatı (I-II)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Müznib, Aliabbas. (1928). *Nakam Seçme Parçalar*. Bakü: Azemeşr.
- Nebiyev B.A, Karayev Y.V. (2004). “Azerî (Doğu Oğuz) Sahası 19.yy”. *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, VI. Ankara: AKMB Yay.
- Öngören, Reşat. (2011). “Tasavvuf”. *TDVİA*, XL, 119-126.
- Özköse, Kadir vd. (2016). *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Özgeriş, Mutlu Melis. (2018). *İsmail Nâkâm'ın Genc-i Edeb Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme) (Basılmamış Doktora Tezi)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Piriye, Yolçu. (1969). *İsmail Bey Nakam*. Ulduz
- Resulzade, M. Emin. (1934). “Şair Nâkâm”. *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 28, 154-159.

- Resulzade, M. Emin. (1951). *Nizamî*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Tahirzade, Adalet. (2011). “Şekililer Osmanlı Sarayında ve Türk Ordusunda”. *Türk Yurdu*, 31(287), 77-92.
- Tuman, M. Nail. (2001). *Tuhfe-i Naili*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Türkoğlu, Serkan. (2018). *Nâkâm 'ın Mecnun u Leyli Mesnevisi*. İstanbul: Kesit Yay.
- Uludağ, Süleyman. (1994). “Edep”. *TDVİA*, X, 414-415.
- Uludağ, Süleyman. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yay.
- Ünver, İsmail. (2008). “Çeviri yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Turkish Studies*, 3(6).
- Üstüner, Kaplan. (2014). *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz*. Ankara: Akçağ Yay.
- Üzgör, Tahir. (1990). *Türkçe Divan Dübaceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Yıldırım, Ali. (2006). *Divan Şiirinde Mahlas ve Mahlas-nameler*. Ankara: Akçağ Yay.

İnternet Kaynakları

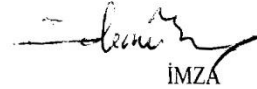
- <http://kuran.diyagnet.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 14.11.2017)
- <http://www.kuranvehadis.com/hadislerle/dilin-buyuk-tehlikesi-sukut-fuzuli-konusmak.html>
(Son Erişim Tarihi: 20.12.2017)
- <http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2015/fevral/423356.htm> (Son Erişim Tarihi: 20.09.2017)
- http://sheki-bl.az/index.php?option=com_content&view=article&id=32&Itemid=499 (Son Erişim Tarihi: 20.09.2017)
- <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=70008&pno=2> (Son Erişim Tarihi: 21.09.2017)
- <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=25861&pno=4> (Son Erişim Tarihi: 21.09.2017)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ EDITÖRLÜĞÜNE

Konu: Tezden üretilen makale için Etik Beyan / İzin Belgesi

Derginizin 2020 yılı 69 sayısına yayınlanmak üzere kabul edilen "Genc-i Edeb Mesnevisinde Edep Kavramı" adlı çalışma danışmanlığımı yaptığım Mutlu Melis ÖZGERİŞ tarafından 2018 yılında tamamlanmış ve YÖK Tez Merkezinde 533545 numara ile kayıtlı olan doktora tezinden üretilmiştir.

Çalışmanın etik açıdan bir sorun teşkil etmediğini beyan ederek ilgili sayıda yayınlanmasını arz ederim. 28.09.2020

İMZA

Prof. Dr. Selami ECE
Atatürk Üniversitesi

Etik Beyan / İzin Belgesi